

In Memoriam Joop Goudsblom (1932-2020)

Nico Wilterdink

Op 17 maart j.l. overleed Johan (roepnaam Joop) Goudsblom 87-jarige leeftijd in zijn woonplaats Amsterdam. Van 1968 tot zijn emeritaat in 1997 was hij hoogleraar sociologie aan de Universiteit van Amsterdam. In die tijd heeft hij generaties studenten en wetenschappers gevormd – door zijn colleges, zijn publicaties en niet in de laatste plaats zijn begeleiding van talrijke promovendi – en een belangrijk stempel gedrukt op de sociologiebeoefening in Amsterdam en daarbuiten.

Na zijn middelbare-schooltijd in Krommenie en een jaar aan een Amerikaanse universiteit begon Joop Goudsblom in 1951 sociale wetenschappen te studeren aan de Gemeentelijke Universiteit van Amsterdam (zoals die toen nog heette), en die instelling heeft hij nooit meer verlaten. Na zijn afstuderen in 1957 kreeg hij een onderzoeksbeurs om aan een proefschrift te werken, in 1961 volgde zijn aanstelling als docent sociologie. Zijn veel geprezen en veel bediscussieerde proefschrift *Nihilisme en cultuur* (1960) handelt over de ontwikkelingen die leidden tot het ontstaan van het nihilisme als 'element' in de Westerse cultuur: de gedachte, kort gezegd, dat niets waar en dus alles geoorloofd is. Het is een bijzonder onorthodox proefschrift, zeker voor een socioloog. Als centrale denker figureert de filosoof Friedrich Nietzsche ('de uitvinder van het nihilisme'), en naast de sociologie lanceert de auteur een omvattende cultuurwetenschap, de 'culturologie', die volgens hem een betere verklaring voor het nihilisme biedt dan de sociologie.

Hier toonde zich al wat een constante in Goudsbloms werk zou blijven: zijn kritische distantie ten opzichte van de *mainstream* sociologie. Maar de aard van die kritiek veranderde in de loop van de tijd radicaal. Waar deze in *Nihilisme en cultuur* de vorm aannam van het formuleren van een complementair alternatief voor de sociologie, bekritiseerde hij in later werk andere sociologen juist omdat ze *te weinig* sociologisch waren. Sociologie werd voor Goudsblom een levensfilosofie, een alomvattend perspectief dat benadrukt dat mensen fundamenteel van elkaar afhankelijk, interdependent zijn, 'door-en-door sociaal', en elkaar tot in hun diepste overtuigingen en emoties beïnvloeden. Vanuit die basisgedachte schreef hij een kritisch overzichtswerk over de diverse stromingen in de sociologie, *Balans van de sociologie* (1974; Engelse versie *Sociology in the Balance*, 1977).

De notie van de fundamentele, onontkoombare en tegelijk voortdurend veranderende menselijke interdependenties ontleende hij aan Norbert Elias, de socioloog die hij al sinds zijn studententijd bewonderde maar die vanaf eind jaren zestig van centrale betekenis voor hem werd. Dat had met verschillende dingen te maken. Goudsblom en Elias leerden elkaar in die tijd beter kennen, vooral toen de laatste rond 1970 gasthoogleraar was in Amsterdam. Als kersverse jonge

hoogleraar in een expanderende maar door verdeeldheid geteisterde discipline kreeg Goudsblom zowel de behoefte als de mogelijkheden om zich theoretisch te profileren. Hier diende het werk van Elias zich aan als de basis van een nieuw 'paradigma', dat de eenzijdigheden van gangbare stromingen, zoals het functionalisme en daartegenover het marxisme, oversteeg. Daarbij kwam dat diens hoofdwerk uit 1939, *Ueber den Prozess der Zivilisation (Het civilisatieproces)*, op een paradoxale manier aansloot bij de tijdgeest van de jaren zestig en zeventig, de decennia van versnelde veranderingen in de richting van informalisering, detaboeïsering en dehiërarchisering, die de vraag opwierpen of die met behulp van Elias' civilisatietheorie konden worden begrepen en verklaard. Een aantal jonge onderzoekers, studenten van Goudsblom, beantwoordde die vraag bevestigend. Elias zelf droeg aan zijn groeiende internationale reputatie bij door in die tijd met nieuw werk te komen, waaronder een uitvoerige programmatische inleiding bij de tweede druk van *Ueber den Prozess der Zivilisation* (1969), die in de paperback-editie van 1976 een bestseller werd. Zo vormde zich in een nieuwe richting in de sociologie, waarvoor Goudsblom samen met zijn Duitse collega's Peter Gleichmann en Hermann Korte de naam 'figuratiesociologie' lanceerde. Amsterdam was het toonaangevende centrum van dit type sociologie, dat zich manifesteerde in een reeks door Goudsblom begeleide historisch-sociologische proefschriften over uiteenlopende onderwerpen, en ook in het in 1974 opgerichte *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, waarin de figuratiesociologie prominent vertegenwoordigd was en hevige discussies werden gevoerd over de geldigheid en reikwijdte van de civilisatietheorie. 'Door Goudsblom heeft de wereld Elias leren kennen als een man van ongehoorde denkkraft en visie', schreef Abram de Swaan in *Alles verandert*, het aan Goudsblom aangeboden *liber amicorum* bij diens afscheid van de universiteit in 1997. Het was vooral Goudsblom die zich opwierp als onvermoeibaar pleitbezorger van Elias' werk en daarop gebaseerde figuratiebenadering - in voordrachten en colleges, in artikelen (gebundeld in *De sociologie van Norbert Elias*, 1987) en tal van organisatorische activiteiten. Vanaf 1983 werden die geconcentreerd in de Norbert Elias Stichting, waarvan hij lange tijd voorzitter was.

Toch zou het een misverstand zijn te denken dat Goudsblom sinds de jaren zeventig voornamelijk actief was als volgeling en propagandist van Elias. Niet alleen gaf hij een eigen creatieve uitwerking aan Elias' inzichten, ook ontwikkelde hij ideeën die daarvan afweken of tenminste veel verder reikten. Zijn blijvende loyaliteit aan Elias verhinderde hem niet bewondering te koesteren voor auteurs die weinig met diens werk op hadden, zoals de socioloog Randall Collins en de historicus William McNeill. Steeds nadrukkelijker werd zijn streven om 'voorbij Elias' te komen, zoals die eerder voorbij Marx, Weber en Durkheim was gegaan. Waar Elias zich gericht had op de studie van ontwikkelingen over een aantal eeuwen in Europese samenlevingen, rekte Goudsblom het lange-termijnperspectief uit tot vele millennia en de mensheid als geheel. En zelfs nog verder: de geschiedenis van de mensheid werd verbonden met de daaraan voorafgaande

biologische en sociaal-culturele evolutie die geleid had tot het ontstaan van de menselijke soort. Geschiedenis heeft geen nulpunt, geen vast begin: dat adagium van Elias bracht Goudsblom ertoe steeds verder terug te gaan in de tijd. De sociologie van lange-termijnprocessen werd mensheids- en wereldgeschiedenis, die zich liet bestuderen en interpreteren met behulp van de evolutietheorie. Dit weidse perspectief werkte hij uit in een studie naar de geschiedenis van de vuurbeheersing, *Fire and Civilization* (1992; Nederlandse versie *Vuur en beschaving*, 1992, vijfde uitgebreide druk 2015). Als enige diersoort waren mensen erin geslaagd, zo stelde hij in dit boek, vuur te beheersen en voor verschillende doeleinden te gebruiken, en daarmee hadden ze een beslissende machtsvoorsprong op andere dieren verkregen, die in de loop der eeuwen steeds verder was uitgebouwd. 'The expanding anthroposphere', uitbreiding van antroposfeer, betitelde Goudsblom die ontwikkeling in het boek *Mappae Mundi. Humans and their Habitats in a Long-Term Socio-Ecological Perspective* (2002) dat hij met de natuurwetenschapper Bert de Vries redigeerde.

Net als in zijn proefschrift uit 1960 plaatste Goudsblom zich met die laatste werken buiten de sociologische hoofdstroom en overschreed hij verre de conventionele grenzen van zijn discipline. En net als toen, verbond hij in die recente studies actuele kwesties met ontwikkelingen in een ver verleden. Maar waar het proefschrift zich richtte op Cultuur in engere en hogere zin en aansloot bij de filosofie en de ideeëngeschiedenis, ging in het in die latere werken over aardse zaken als technieken van voedselbereiding, metaalbewerking, beplanting en bemesting, waarbij sociologie en geschiedenis een verbinding aangingen met de natuurwetenschappen.

'Sociologie is een vorm van betweterij', zo luidt de eerste zin van *Balans van de sociologie*. Dat was niet negatief bedoeld. Sociologen mochten, ja moesten zich met van alles en nog wat bezighouden, en Goudsblom bracht dat zelf in de praktijk. Zijn veelzijdigheid blijkt behalve uit zijn geschriften ook uit de grote verscheidenheid van onderwerpen van de in totaal 29 proefschriften die onder zijn begeleiding tot stand kwamen, variërend van sportbeoefening tot moppen tappen, van vermogensongelijkheid tot kunstbeleid, van voedselvoorkeuren tot religieuze regimes. Ze blijkt ook uit de diversiteit van thema's die hij in zijn onderwijs aan bod liet komen. Kort voor zijn emeritaat organiseerde hij met anderen nog de universiteitsbrede cursus Geschiedenis in het Groot (die nog steeds ieder jaar gegeven wordt, nu onder de titel *Big History*) over kosmische, biologische, ecologische en maatschappelijke ontwikkelingen vanaf de Oerknal tot heden.

Behalve schrijver van geleerde boeken en artikelen was Joop Goudsblom ook de auteur van puntige essays, aforismen, mini-verhalen en gedichten, waarmee hij in zijn studententijd begonnen was als redacteur van het indertijd roemruchte studentenblad *Propria Cures*. Een deel van dat literaire werk werd verzameld in het boekje *Pasmunt* (1958, 2de uitgebreide druk 1976). Daarin vallen vooral de fraaie en grappige aforismen op, zoals: 'Pessimisten hebben gelijk of een meevaller', 'Sommige open deuren kunnen niet genoeg worden opengetrapt', 'Een concert: de ouverture tot een

collectieve hoestbui', 'Bekeringsijver: de drang om de dwaling te delen', of - de kortste, bekendste en misschien wel meest typerende - 'Twijfel ik?' Zijn voorkeur voor precies en puntig formuleren bleef zichtbaar in zijn wetenschappelijk werk, waarin ieder woord gewikt en gewogen was. Het kwam nog sterker naar voren in zijn literaire werk, waarvoor hij na zijn afscheid van de universiteit weer meer de tijd kreeg. Om te beginnen in *Reserves* (1998), een uitgebreide versie van *Pasmunt* met nieuwe aforismen en stukjes, waaronder uitgesproken sociologische. Zoals een voor Goudsblom heel typerende: 'Egocentrisme, etnocentrisme, ideologie, sociologie - vier vormen van oriëntatie in de samenleving, opeenvolgende stadia van onthechting, distantie.'

Goudsbloms laatste boek is zijn meest persoonlijke: het autobiografische *Geleerd. Memoires 1932-1968*, waaraan hij begon toen zijn vrouw Maria ongeneeslijk ziek bleek te zijn en dat hij enige tijd na haar overlijden in 2009 weer oppakte, om het in 2016 op 84-jarige leeftijd te voltooien. Het is een nauwkeurig en eerlijk zelfportret, de beschrijving van zijn jeugd in het dorpse Krommenie, de schooljaren, vriendschappen en verliefdheden, zijn studententijd, de kennismaking met het Amsterdamse literaire leven, de ontmoeting met zijn vrouw, hun huwelijk, de kennismaking met zijn schoonfamilie, zijn beginnende wetenschappelijke activiteiten, de merkwaardige verhoudingen op het Sociologisch Seminarium waar hij medewerker werd, de geboortes van zijn dochter en zijn zoon, zijn reizen door Amerika. Hij zet zichzelf neer als een intelligente en tegelijk kwetsbare, geremde, verlegen jongen (een *nerd* zou hij nu genoemd worden, maar de auteur vermijdt dat soort termen), die zich toch behoorlijk goed weet te redden. Het is een ondramatisch, ontragisch leven dat in een onspectaculaire stijl wordt verteld. En toch is het boeiend - blijkens verschillende recensies ook voor lezers die de auteur helemaal niet kenden - door de rake observaties en de precieze, sobere stijl.

Het boek eindigt met Goudsbloms benoeming tot hoogleraar sociologie in 1968. Een tweede deel van de memoires moest daarop volgen, dat om te beginnen verslag zou doen van de woelingen eind jaren zestig in en rond de universiteit en de conflicten waar de hoofdpersoon bij betrokken was. Vrienden van Goudsblom en (andere) lezers van het eerste deel keken er reikhalzend naar uit. Maar het kwam er niet van, hoewel hij er tot enkele maanden voor zijn dood mee bezig bleef. Wat de kern van zijn bestaan was geweest: schrijven, woorden wikken en wegen, lukte niet meer.

Met het overlijden van Joop Goudsblom is een tijdperk geëindigd. Zo ervaar ik het tenminste, en ik zal niet de enige zijn.

Noot: Een mooi voorbeeld van Goudsbloms historisch-sociologische werk is een artikel uit 1977 dat nu weer bijzonder actuele betekenis heeft: J. Goudsblom, 'Civilisatie, besmettingsangst en hygiëne', *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift*, 4 (3), december 1977, pp. 271-300. Te raadplegen via ugp.rul.nl/ast.